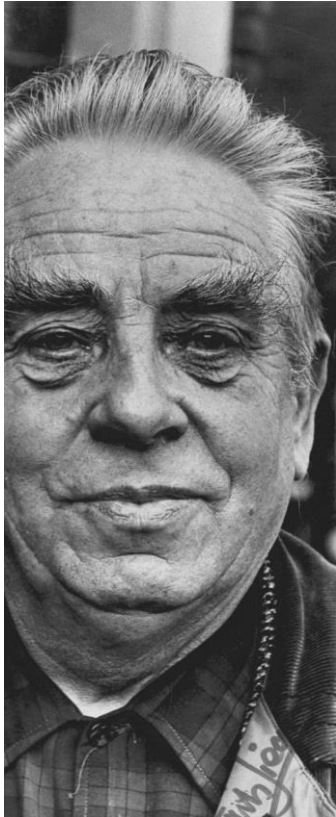

KUNST BELICHT: DE STENEN MAN & FRITS SIEGER

Als tweede bijdrage in de serie toegepaste kunst en architectuur rond Kamp Amersfoort, nu aandacht voor Frits Sieger en zijn kunstwerk. Hij beeldhouwde het nationaal monument De Stenen Man, het woordenloze oorlogsgedenkteken dat op zo'n karakteristieke wijze zijn betekenis uitdrukt.

Nadat het voormalige Kamp Amersfoort vanaf 1 september 1945 dienst had gedaan als Bewarings- en Verblijfskamp Laan 1914, ging het kampement - ondanks felle protesten van het voormalig verzet - per 12 augustus 1946 haast vanzelfsprekend (oorspronkelijke was het in 1939 opgericht als mobilisatiekamp) over van het Ministerie van Justitie naar het Ministerie van Oorlog.

De schietbaan

Het felle protest van de ex-gevangenen werd ondersteund door de eigenaresse van de betreffende percelen, N.V. Landgoed Den Treek. Nadat in april 1947 het voormalige Kamp Amersfoort door de Nationale Monumenten Commissie werd aangewezen als locatie voor een nationaal monument, kocht de familie De Beaufort (N.V. Landgoed Den Treek) op 11 juli 1947 de 320 meter in het landschap ingegraven voormalige schietbaan van Kamp Amersfoort aan. Dit om haar in het geheel te willen laten voortbestaan en tot een monument te willen inrichten.

Vanaf oktober 1945 ging het "Comité tot het eeren van hen die vielen voor ons Vaderland" zich volledig inzetten voor de oprichting van monumenten in Amersfoort. Een hieruit samengesteld werkcomité dat zelf verantwoordelijk was voor het ontwerp, ontwikkelde de eerste initiatieven voor een monument ter herinnering aan Kamp Amersfoort.

In 1950 werd definitief besloten het toekomstige monument te plaatsen op het einde van de vroegere schietbaan, pal voor de kogelvanger, waar in een van de massagraven de lichamen waren gevonden van 49 kampgevangenen, die op 8 maart 1945, als represaillemaatregel voor de aanslag op "SS-Obergruppenführer und General der Waffen-SS und der Polizei" Hans Albin Rauter, waren gefusilleerd. Nu moest het gedenkteken nog worden ontworpen en gemaakt.

De kunstenaar en zijn monument

Het werkcomité gaf voor het ontwerpen van een monument de voorkeur aan een kunstenaar, het liefst met eigen kampervaringen. Binnen het comité verschilden de ideeën tussen een plechtstatig en een sober gedenkteken. De beeldhouwer moest iemand zijn die de gevangenschappen of de kampen van binnenuit kende om zo in zijn object het juiste gevoel te kunnen leggen.

Na een selectie en afweging van diverse ingebrachte voorstellen, spraken de leden van de Commissie van Advies van de Nederlandse Kring van Beeldhouwers (de beeldhouwers Hildo Krop, John Raedecker, de kunsthistorici Willem Vogelsang en René François Paul de Beaufort) zich unaniem uit voor de inbreng van beeldhouwer Frits Sieger, een kunstenaar van de Amsterdamse school. Hij ontwierp een staande man voor een vuurpeloton. Nadat het comité uit Amersfoort zich ervan had vergewist dat de keuze van de beoordelingscommissie voor Sieger geen politieke, maar een esthetische keuze was, werd besloten het ontwerp van Frits Sieger uit te voeren.

Frits Sieger werkt aan het kleimodel in 1952. (Foto's collectie F. Sieger jr.)

Het in drie segmenten opgebouwde gipsrelief van de Stenen Man.

4 mei 1953 de beeldhouwer aan het werk.

Het typerende beeld van Sieger - bedacht op een sokkel van 1 bij 1 meter op een mozaïekvloer met vijf vredesduiven die elk een oorlogsjaar symboliseren - straalde behalve naast het geleden leed, moed en standvastigheid ook een absolute waardigheid en ernst uit.

Nadat een met geld inzamelen meer ervaren comité uit Utrecht het Amersfoortse team ging helpen, lukte het om onder de naam Propagandacomité 35.000 gulden te verzamelen. De eerste actie van deze commissie was de oprichting en onthulling op 23 september 1950 van een tijdelijk monument in de vorm van een teakhouten kruis aan het einde van de schietbaan bovenop de kogelvanger.

Frits Sieger

Frits Sieger, die op 5 mei 1893 werd geboren als zoon van Frederik Sieger, gaf op de lagere school al aan dat hij 'in de kunst' wilde. Na avondlessen aan de ambachtsschool en de Avondschool voor Kunstambachten, werd Sieger van 1912 tot 1928 leerling van o.a. Professor Jan Bronner aan de Rijksacademie van beeldende kunsten in Amsterdam. In het gezelschap van klasgenoten als o.a. Chris Hassoldt en Gerarda Rueter bekwaamde Sieger zich onder leiding van Bronner in de inhoudelijke en technische aspecten van het vak en werd hij gesterkt in zijn opvattingen over de verantwoordelijke rol van de kunstenaar in de moderne samenleving. Net als veel collega's vertaalde Sieger de idealen van Bronners gemeenschapskunst op politieke wijze. Op dit punt diende de kunstenaar met duidelijke middelen - b.v. door middel van de symbooltaal - en op herkenbare, dus naturalistische, wijze met zijn werk een bijdrage te leveren aan de strijd van de arbeidersbeweging. Onder leiding van Bronner bekwaamde Sieger zich in de inhoudelijke en technische aspecten van het vak.

Nog tijdens zijn studie aan de Rijksacademie huwde Sieger op 4 april 1923 met Anna Maria Elisabeth Budde, uit welk huwelijk hun twee kinderen Frits en Johanna werden geboren. In de crisisjaren startte Sieger een werkplaats voor de restauratie van etalagepoppen. In 1938 betrok Sieger een woning en atelier onder één dak aan de Keizersgracht nummer 50.

Vermoedelijk wegens zijn aandeel in de Februaristaking (25-27 februari 1941) werden Sieger en zijn zoon in november 1941 op dit adres gearresteerd en tot augustus 1942 gescheiden gevangenen gehouden in het Amsterdamse Huis van Bewaring I, de z.g. Weteringschans. Beiden werden wegens gebrek aan bewijs vrijgelaten. Terwijl Frits Sieger na nog een arrestatie weer werd vrijgelaten, werd zijn zoon in 1943 als dwangarbeider in Duitsland te werk gesteld.

Na de oorlog verruilde Sieger de etalagepoppen voor portretreliëfs (plaquettes), waarvan de productie hem een basisinkomen verschafte. Naast de opdracht voor de Stenen Man, maakte Sieger openbare beeldhouwwerken als onder meer: de prachtig gebeeldhouwde kop van Dr. F.M. Wibaut op de hoek van de Henriëtte Ronnerstraat en Henriëtte Ronnerplein, het beeld van Woutertje Pieterse en Femke op de Noordermarkt, de gebeeldhouwde buste van Rembrandt in de Rembrandtschool en b.v. het borstbeeld van P.C. Hooft op de Stadhouderskade bij het Rijksmuseum te Amsterdam.

De beeldhouwer aan het werk

Om een beeld als De Stenen Man te kunnen maken, modelleerde Sieger rond een constructie/geraamte van ijzeren staven met klei een model op ware grootte. Het geheel stond op een draaiplateau. Van het definitieve kleimodel werden vervolgens in verschillende horizontale en verticale segmenten een gipsen afgietsel gemaakt: een negatief of (contra)mal. Het gips werd in de contramal gegoten. Na de uitharding van het gips werd de contramal verwijderd. Het in drie segmenten opgebouwde gipsreliëf werd zo nodig bijgewerkt. Op het gipsmodel werden uiteindelijk drie vaste punten gemaakt, twee aan de voet en een op het hoofd. Hierop werd een standaard in omgekeerde T-vorm gehangen, die overgezet kon worden op drie punten op de steen. Aan de standaard zat een telescopisch beweegbare pen die een punt aangaf op het gips. Nadat de pen werd teruggetrokken en de standaard werd overgezet op het blok steen, hakte (het z.g. schillen) een steenhouwer van de firma Tetterode de overtollige steen tot op enkele centimeters diepte weg.

Nu nam Sieger het ruw gevormde blok natuursteen zelf onder zijn hoede. Stukje voor stukje gaf de beeldhouwer met zijn gereedschap steeds meer structuur aan de uiteindelijke gestalte van het beeld. De nauwgezetheid waarmee de beeldhouwer te werk ging, zegt alles over hoe Sieger omging met de essentie van zijn kunstenaarschap. Dienend als hij was, streefde hij enkel naar een getrouwe uitstraling van ook dit beeld.

De onthulling van het definitieve monument

Op 14 mei 1953 werd het monument tijdens een plechtige ceremonie onthuld door de toenmalige Minister-president dr. W. Drees. De staatsman, die zelf als gijzelaar in Haaren en Buchenwald gevangen had gezeten, hield, in een poging om de sociale, religieuze en politieke verschillen van destijds terug te dringen een verzoenende toespraak. Na een kranslegging, defileerde een lange stoet langs de Stenen Man. Het beeld was voortaan officieel een nationaal monument. Aan het begin van de schietbaan werd een gedenkteken geplaatst met daarop de tekst *"Zij die in de jaren 1940 - 1945 hier werden omgebracht hebben met hun bloed deze grond geheiligd. Hun offer zij het nageslacht een lichtend voorbeeld"* (wellicht wilde het comité toch een tekst toevoegen aan het inscriptie-loze beeld). Op 1 januari 1954 werd het terrein van de voormalige schietbaan in altijddurende erfpacht aan de gemeente Leusden gegeven, tegen de symbolische erfpacht van 1 gulden per jaar. Met een restant uit de ingezamelde gelden werd bij de gemeente Leusden het 'altijddurende onderhoud' van het terrein gekocht.

De restauratie

Door negatieve weersinvloeden en achterstallig onderhoud was het in 1997 nodig het beeld een keer deskundig te laten restaureren. Daarvoor benaderde de gemeente Leusden op advies van de Rijksdienst voor Monumentenzorg de in deze gemeente wonende steen- en beeldhouwer Jan Tolboom. Na het voorzichtig reinigen van het beeld, werden vervolgens alle herstelwerkzaamheden door hem en zijn zoon uitgevoerd door het aanbrengen van reparatiemortel. Vooral om esthetische redenen werden oude verkleurde reparaties weggenomen en vernieuwd. Aangehecht vuil en gipsvorming ondermeer in de oksels (met andere natuursteensoorten maakt Vaurion in zichzelf gips aan dat naar de buitenzijde van dergelijke natuursteenobjecten toe de reden is voor het ontstaan van gipskorsten) werden eveneens verwijderd. Tenslotte werden de sokkel en grondplaat schoongemaakt.

Behalve dit beeld restaureerde Tolboom in opdracht van de gemeente Leusden in de periode 1997/1998 ook de hardstenen gedenksteen met inscriptie aan het begin van het lange pad naar de Stenen Man, het Russische Koedriestmonument en het monument bij de voormalige fusilladeplaats aan de Asschatterweg

De Stenen Man werd tussen 1999 en 2000 diverse keren opzettelijk beschadigd door een geestelijk verwarde man. Het gebeurde meermaals, dat wanneer Jan Tolboom in opdracht van de gemeente Leusden de schade herstelde, dit nog dezelfde dag werd tenietgedaan door de vernielers. Uiteindelijk kon na een moeizame observatie de getraumatiseerde man worden aangehouden, kwam aan de vernielingen een einde en konden de finale herstelwerkzaamheden naar volle tevredenheid van de gemeente Leusden door Tolboom nog voor de herdenkingsbijeenkomst op 18 april 2000 (dit jaar een dag vervroegd door de sabbath op 19 april) worden afgerond.

Nadat in 2002 besloten werd de Stenen Man bij de fa. Ibach Steinkonservierung GMBH & Co KG, te Schesslitz in Duitsland te laten conserveren, werd het

beeld voorafgaande aan de behandeling in Beieren, op 29 mei 2002 onttakeld en afgevoerd naar het toenmalige atelier van de beeldhouwer en restaurateur Laurens Demmer in Loenen. Demmers, die zijn opleiding genoot bij diverse Maastrichtse ateliers/steenhouwerijen en zich verder bekwaamde bij de lithograaf en beeldhouwer Joop Beljon uit Oud-Beijerland én de Leusdense steen- en beeldhouwer Jan Tolboom, had bij deze restauratie veel gemak van het oorspronkelijke gipsen ontwerpmodel van de Stenen Man, dat bij de familie van Sieger was ondergebracht.

Na de restauratie werd het beeld naar "Ibach Steinkonservierung" in Beieren gebracht. Daar werd het na een zorgvuldige droging onder hoge druk met acrylhars geïmpregneerd om zo beter beschermd te zijn tegen weersinvloeden. Behalve met het herstel van het beeld, werd op 17 december ook begonnen met de renovatie van het gehele gebied van de voormalige schietbaan en de aansluiting daarvan op de gedenkplaats die voor 19 april 2002 was vernieuwd. Op dinsdag 18 maart 2003, bijna een jaar later, werd de Stenen Man weer op zijn oorspronkelijke plaats in de schietbaan gezet. Behalve tijdens de jaarlijkse herdenking van de overdracht van het kamp aan het Rode Kruis op 19 april, trekt er ook ieder jaar op 4 mei tijdens de nationale dodenherdenking een stoet mensen om het nationale monument de Stenen Man heen.

Frits Sieger overleed op 28 maart 1992 te Amsterdam.

Met dank aan Frits Sieger jr en de beeldhouwers Jan Tolboom en Laurens Demmer.

Karel Kreuning